

ПРИСЯЖНЮК

Микола Володимирович,
доктор сільськогосподарських наук,
головний науковий співробітник
сектору архівів
ННСГБ НААН
(м. Київ)

ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД В ОСВІТНЬО-НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

АКАДЕМІКА ВАСГНІЛ М.Ф. ІВАНОВА (1900-1914)

Анотація. У статті розглянуто наукову, викладацьку, практичну та організаційну діяльність академіка ВАСГНІЛ Михайла Федоровича Іванова на Харківщині. Встановлено, що М.Ф. Іванов зробив вагомий внесок у розвиток зоотехнічної науки з питань селекції, годівлі та утримання овець, свиней, великої рогатої худоби тощо. З'ясовано, що у питаннях розведення сільськогосподарських тварин учений є авторитетом зі світовим ім'ям. Охарактеризовано викладацьку діяльність Михайла Федоровича у Харківському ветеринарному інституті. Розкрито його організаційну та просвітницьку діяльність. Вченого періодично відряджали за кордон. Так, у 1905 р. М.Ф. Федорович здійснив подорож до Мюнхену на Сільськогосподарську дослідну станцію з питань мікроскопічних досліджень кормових речовин, потім до Цюріху – молочної бактеріології, Берліну для ознайомлення з практичними успіхами у тваринництві. Не забував досліджувати він і місцеві господарства різних губерній країни з метою ознайомлення справ у галузі. Крім викладацької та наукової діяльності Михайло Федорович ще встигав здійснювати суспільну роботу. Його було обрано членом низки товариств, зокрема Товариства сільського господарства, Медичного товариства, Товариства розповсюдження в народі грамотності, Редакційної комісії з видання «Народной енциклопедии» наукових та прикладних знань. Поряд з педагогічною діяльністю Михайло Федорович проводив бонітування вівців, працював у галузі штучного осіменіння коней та великої рогатої худоби. В одному з господарств Київської губернії він

організував курси зі штучного осіменіння. У 1906 р. його було запрошено Ф.Е. Фальц-Фейном, землевласником Таврійської губернії вести бонітування вівцець в його маєтку. За дорученням Харківської губернської управи влітку 1913 та 1914 рр. Михайло Федорович провів обстеження тваринництва Лебединського та Куп'янського повітів Харківської губернії. З'ясовано, що найбільш важливими науковими досягненнями вченого є: метод обстеження стад тварин; оцінка міцності конституції тварин, створення нових порід з використання власних методів; поліпшення кормової бази і збалансованої годівлі тварин тощо.

Ключові слова: М.Ф. Іванов, тваринництво, Харків, дослідна справа, викладацька діяльність.

KHARKIV PERIOD IN THE EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC ACTIVITY OF ACADEMICIAN VASGNIL M.F. IVANOVA (1900-1914)

Abstract. *The article deals with the scientific, teaching, practical and organizational activities of the academician of VASGNIL Mikhail Fedorovich in the Kharkov region. It is established that M.F. Ivanov made a significant contribution to the development of animal husbandry in the selection, feeding and keeping of sheep, pigs, cattle and so on. It has been established that in matters of breeding farm animals, the scientist is an authority with a worldwide reputation. The teaching activities of Mikhail Fedorovich at the Kharkov Veterinary Institute is characterized. His organizational and educational activities are revealed. The scientist was periodically sent abroad. In 1905 M.F. Fedorovich traveled to Munich to the Agricultural Research Station for Microscopic Research of Feed Substances, then to Zurich – Lactic Bacteriology, Berlin to get acquainted with the practical successes in animal husbandry. He did not forget to study the local economies of various provinces of the country in order to familiarize himself with the affairs of the industry. In addition to teaching and research activities, Mikhail Fedorovich still had time to carry out public work. He was elected a member of a number of societies, including the Society of Agriculture, the Medical Society, the Society for the Dissemination of Literacy, the Editorial Board for the publication of the «People's Encyclopedia» of scientific and applied knowledge. Along with teaching activities, Mikhail Fedorovich carried out appraisal of sheep, worked in the field of artificial insemination of horses and cattle. In one of the farms of the Kiev province, he organized courses on artificial insemination. In 1906 F.E. Faltz-Fein, the landowner of the Tauride province, carry out the assessment of sheep on his estate. On behalf of the Kharkov provincial council, in the summer of 1913 and 1914, Mikhail Fedorovich conducted an examination of the animal husbandry of the Lebedinsky and Kupyansky districts of the Kharkov province. It has been established that the most important scientific achievements of the scientist are: the method of examining herds of animals; assessment of the strength of the constitution of animals, the creation of new breeds using our own methods; improving the food supply and balanced feeding of animals and the like.*

Keywords: *M.F. Ivanov, animal husbandry, Kharkiv, research, teaching.*

ХАРЬКОВСКИЙ ПЕРИОД В НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АКАДЕМИКА ВАСХНИЛ М.Ф. ИВАНОВА (1900-1914)

Аннотация. *В статье рассмотрено научную, преподавательскую, практическую и организационную деятельность академика ВАСХНИЛ Михаила Федоровича на Харьковщине. Установлено, что М.Ф. Иванов внес весомый вклад в развитие зоотехнической науки по вопросам селекции, кормления и содержания овец, свиней, крупного рогатого скота и тому подобное. Установлено, что в вопросах разведения сельскохозяйственных животных ученый является авторитетом с мировым именем. Охарактеризованы преподавательскую деятельность Михаила Федоровича в Харьковском ветеринарном институте. Раскрыто его организационную и просветительскую деятельность. Ученого периодически отправляли за границу. Так, в 1905 г. М.Ф. Федорович совершил путешествие в Мюнхен на сельскохозяйственную опытную станцию по микроскопическим исследованиям кормовых веществ, затем в Цюрих – молочной бактериологии, Берлин для ознакомления с практическими успехами в животноводстве. Не забывал исследовать он и местные хозяйства различных губерний страны с целью ознакомления дел в отрасли. Кроме преподавательской и научной деятельности Михаил Федорович еще успевал осуществлять общественную работу. Он был избран членом ряда обществ, в частности Общества сельского хозяйства, Медицинского общества, Общества распространения в народе грамотности, Редакционной комиссии по изданию «Народной энциклопедии» научных и прикладных знаний. Наряду с педагогической деятельностью Михаил Федорович проводил бонитировки овец, работал в области искусственного осеменения лошадей и крупного рогатого скота. В одном из хозяйств Киевской губернии он организовал курсы по искусственному осеменению. В 1906 г. он был приглашен Ф.Э. Фальц-Фейн, землевладельцем Таврической губернии вести бонитировки овец в его имении. По поручению Харьковской губернской управы летом 1913 и 1914 Михаил Федорович провел обследование животноводства Лебединского и Купянского уездов Харьковской губернии. Установлено, что наиболее важными научными достижениями ученого являются: метод обследования стад животных; оценка прочности конституции животных, создание новых пород по использованию собственных методов; улучшение кормовой базы и сбалансированного кормления животных и других.*

Ключевые слова: *М.Ф. Иванов, животноводство, Харьков, исследовательское дело, преподавательская деятельность.*

Постановка проблеми. Зоотехнічна наука має багатовікову історію. Вона відноситься до тих напрямків, які мають велику історію і перспективу

подальшого розвитку. Як в минулому, так і нині вона є найважливішим засобом збільшення виробництва тваринницької продукції підвищення генетичного потенціалу та створення нових порід і типів сільськогосподарських тварин. Тому, *важливим* є використання накопиченого попередніми поколіннями, історичного досвіду з виробництва продукції тваринництва за нових умов господарювання [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі відомості про Михайла Федоровича знаходимо в енциклопедичних виданнях, проте вони переважно бібліографічні [2; 3]. Життя та напрями наукової діяльності вченого висвітлено у наукових працях низки таких вчених, як: Л.К. Гребеня, Ю.Д. Рубана, Л.В. Куликова, В.А. Волкова, М.В. Куликовой, Н.І. Карташова, А.І. Сокола, В.Я. Максакова, І.С. Бородай, О.В. Капралюк та ін. [4-9] Проте, викладацька, наукова та практична діяльність під час перебування вченого у Харкові потребує детальнішого дослідження, оскільки саме на цей період припадає початок його плідної науково-освітньої та організаційної діяльності, яка заклала основи його подальших блискавичних досягнень на науковій та викладацькій ниві. Тому, *метою статті* було дослідити харківський період (1900-1914) академіка ВАСХНІЛ Михайла Федоровича та актуалізувати його наукові розробки, які не втратили свого практичного значення до нашого часу.

Методика проведення дослідження. Методологічною основою дослідження є принципи історичної достовірності, об'єктивності, системності та комплексності. Використано загальнонаукові (аналіз, синтез, типологізація), міждисциплінарні (структурно-системний) та власне історичні (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний та ін.) методи.

Виклад основного матеріалу. Михайло Федорович розпочав свою викладацьку діяльність у Харкові на початку вересня 1900 р. У той час в Російській імперії викладачам, початківцям, які розпочали свою діяльність у вищих навчальних закладах необхідно було прочитати одну або дві пробні лекції в присутності професорів і студентів. Довелося і М.Ф. Іванову виступити публічно. Тема першої лекції була вибрана ним самим і мала назву: «О наследственности». Прочитано її було 23 вересня 1900 р. Друга тема лекції

«Кормление отбросами технических производств» була призначена Радою Інституту [10, с. 30]. 20 жовтня того ж року, згідно постанови Ради Інституту, було призначено публічний захист дисертації на тему «Скотоводство в Голштинских маршах и причины его развития», представлені Михайлом Федоровичем на здобуття звання приват-доцента на кафедрі скотарства. Після закінчення цікавого диспуту дисертант, під оплески професорів і студентів, був визнаний заслуговуючим ступеня.

Почавши в 1900 р. свою педагогічну діяльність в Харківському ветеринарному інституті, Михайло Федорович до останніх днів свого життя не переривав її; і треба сказати, що його багаторічна педагогічна діяльність була надзвичайно продуктивною і багато дала в справі підготовки вітчизняних тваринників. У Харкові він читав низку зоотехнічних дисциплін: загальну зоотехнію, годівлю, скотарство, конярство, свинарство, вівчарство, екстер'єр конярство, молочну справу, загальну гігієну з зоогігієною. Він користувався високим авторитетом, як вчений і глибокий знавець практичного тваринництва у студентів, як знаючий педагог. Лекції його завжди були конкретні, змістовні, наукові і цілком доступні для розуміння кожного слухача. Свої лекції він багато ілюстрував великою колекцією смушків, овчин, зразків вовни; численні фотографії тварин, черепи, кістяки становили прекрасні наочні навчальні посібники. У своїх лекціях він давав значно більший матеріал, ніж було потрібно за програмою.

Він умів зацікавити тією галуззю науки, яку читав. Незважаючи на те що відвідуваність занять в період навчальної діяльності Михайла Федоровича була необов'язковою для студентів, його лекції завжди викликали особливий інтерес у слухачів і аудиторія, в якій він вів заняття, була завжди переповнена студентами. Він умів розкривати слухачам величезні перспективи їх майбутньої діяльності в практичному тваринництві. Після лекції майже завжди виникала жвава бесіда між слухачами та професором. Дуже часто бесіди переносилися на кафедру, де Михайло Федорович вичерпно пояснював усі незрозумілі питання. Він вивчав кожного свого слухача, знав його особливості та інтереси. Він рекомендував

студенту літературу для вивчення того чи іншого питання, приносив книги зі своєї особистої бібліотеки, рекомендував, куди їхати на практику, щоб детально ознайомитися з певною галуззю тваринництва, давав тему для дипломної роботи і допомагав студенту розібратися у всіх незрозумілих питаннях. Усюди Михайло Федорович умів зібрати навколо себе дружній, працездатний, передовий колектив. Незважаючи на свою величезну ерудицію в теоретичних питаннях і свій багатий практичний досвід в тваринництві, до лекції він завжди серйозно готувався, писав детальні конспекти.

«Доброзичливці» нашіптували і підсміювалися над цією особливістю. Знаючи про це, він все ж продовжував вести заняття за конспектами, вимагаючи від своїх помічників того ж методу. «Я не заведений автомат, а человек и могу что-нибудь в лекции забыть, да и лекция лучше усваивается слушателями, если она читается в строго определенном порядке» [10, с. 32], спокійно заявляв Михайло Федорович, коли його запитували, чому він читає лекції за конспектами. Нелегко довелося йому на початку своєї діяльності в Харкові. Окрім читання численних предметів, чимало сил витрачав він для більш раціональної постановки зоотехнії у ветеринарному інституті. Коштів на кафедру відпускалося дуже мало; досить сказати, що на навчально-допоміжні посібники виділялася сума в розмірі 100 крб на рік. Зоотехнічна лабораторія була відсутня. Досвід і дослідницьку роботу можна було налагодити лише з молочної справи, а тим часом зоотехнік повинен бути добре ознайомлений з аналізом кормів, їх хімічним складом, фальсифікаціями і мікроскопічними дослідженнями.

Скотного двору і піддослідних тварин не було. Викладання тваринництва велось тільки теоретично. Викладач, не маючи під руками живих об'єктів, не міг демонструвати екстер'єр тварини, навчити дослідженню здатності до відгодівлі, показати, як проводять вимірювання тілобудови тощо. Молочна ферма була відсутня, а без неї не можна було демонструвати пастеризацію, стерилізацію, застосування чистих культур для отримання доброякісного молока. Через брак коштів, екскурсії в Інституті не практикувалося. Неможливість налагодити досліди і дослідницьку роботу, як хотілося, нервувала Михайла Федоровича, який

бажав дати своїм молодим слухачам максимально якісну зоотехнічну освіту. З винятковою енергією почав він і в усній формі і шляхом численних доповідей і доповідних записок ратувати за поліпшення постановки зоотехнії в ветеринарних інститутах. За його ініціативою Харківська губернська земська управа розіслала в усі земства анкету з питаннями, що стосувалися діяльності ветеринарних лікарів в напрямі зоотехнії. Звіти земств були надіслані до Обласного ветеринарного з'їзду, на якому Михайло Федорович виступив з доповіддю «О необходимости более рационального преподавания животноводства в ветеринарных институтах» і домогся великих успіхів [10, с. 33].

На навчальні посібники замість 100 крб стали відпускати 300; збільшили асигнування на роботу кафедри; було організовано зоотехнічну лабораторію; стали виділяти кошти на екскурсії, з'явилася можливість показати своїм слухачам тварин на заводах, фермах і в приватних господарствах. З організацією зоотехнічної лабораторії почалася робота і з зоотехнічних питань. Окрім великої роботи у ветеринарному інституті, Михайло Федорович готувався ще до магістерських екзамену і в 1901 р. витримав його. Для магістерської дисертації він обрав тему агрохімічну: «К вопросу об изменении азотистых веществ в плесневелых кормах» [10, с. 33]. Матеріал для неї він обробляв у себе в лабораторії. У 1903 р. після блискучого захисту дисертації Михайло Федорович отримав вчений ступінь і був затверджений штатним доцентом, в 1906 р. – позаштатним екстраординарним професором, а через рік – штатним екстраординарним професором.

Викладацька діяльність М.Ф. Іванова не обмежувалася одним ветеринарним інститутом. З 1906 р. і до його переїзду до Москви, тобто до 1914 р., він викладав у Харківському університеті на фізико-математичному факультеті, де читав курс зоотехнії для студентів природничників-агрономів. З перших кроків своєї наукової діяльності він встановив зв'язок з практичним тваринництвом. Влітку 1902 р. Михайло Федорович, одержавши відрадження, здійснив подорож по губерніям Російської імперії. З притаманною йому сумлінністю і енергією він у повному обсязі виконав намічену роботу.

Починаючи з Архангельської губернії на півночі і закінчуючи Кубанню на півдні, він відвідав кращі господарства, був на ярмарках худоби, тваринницьких виставках, молочних господарствах, знайомився із земськими і урядовими заходами щодо поліпшення тваринництва в Саратовській, Казанській, Володимирській, Тверській, Ярославській, Вологодській і Архангельській губерніях. В Архангельській губернії він залишався більш тривалий час, приділивши особливу увагу вивченню холмогорської худоби. У результаті цієї поїздки були зроблені дві доповіді на Першому всеросійському з'їзді ветеринарних лікарів в Петербурзі у 1903 р.: 1) «Задачи русского животноводства» і 2) «Скотоводческие выставки и их недостатки». Влітку наступного 1904 р. Михайла Федорович був знову відряджений для ознайомлення з державними кінськими заводами і тваринництвом півдня і південного сходу Російської імперії.

Він об'їздив величезні простори країни і відвідав заводи: Стрілецький, Лимарівський, Деркульський, Ново-Олександрівський, Хреновській. Тоді ж він познайомився з приватним заводом арабських коней Строгонова та іншими господарствами Кубанської області (Штенгеля, Цеховських). У Ставропольській губернії він детально вивчав тваринництво, оглянувши господарства Петрика, Гахаєва, Ніколаєнко, Агапінова та ін. Звіти про обстеження були здані ним до друку після повернення з відрядження. У 1905 р. він був відряджений Ветеринарним управлінням до Будапешту на Міжнародний ветеринарний конгрес.

Поряд з проведенням великої дослідницької, роботи Михайло Федорович багато часу приділяв написанню наукових робіт. Ясність викладу, поєднана з глибоким аналізом і практично цінним змістом, зробили його праці популярними серед фахівців. Цікавою є одна з його перших статей під назвою «Мясные качества русских пород скота», надрукована в «Южнорусской сельскохозяйственной газете». У Російській імперії на той час панувало сильне захоплення закордонними породами худоби. У своїй статті він критикував подібне захоплення і вказував, підтверджуючи цифровими даними, що місцева

сіра українська, киргизька і астраханська худоба за своїми м'ясними якостями не поступається закордонним породам, проте її схрещують з іноземними породами, витрачаючи сотні тисяч на досвід. Михайло Федорович, висміював подібне підлабузництво, і ось як він закінчує статтю: «Мы не только заботимся об английских желудках и мечтаем наполнить их нашим мясом, но в круг наших забот входят и карманы англичан, в которые мы пока сыпем русские деньги за шортгорнский скот» [10, с. 35].

Різнобічна діяльність молодого вченого привертала до себе увагу, і його запрошують читати лекції до різних міст Російської імперії на курси з питань тваринництва і предметів, пов'язаних із даною галуззю: біології, бактеріології та ін. Жодна тваринницька виставка в країні не обходилася без його участі як експерта. Його запрошували на ради установ, що мали відношення до сільського господарства. Разом з науково-дослідницькою діяльністю розвивалася його громадська робота. Його обирають членом громадських установ і організацій: Товариства сільського господарства, Медичного товариства, Редакційної комісії з видання «Народной энциклопедии» наукових і прикладних знань. При співпраці та під редакцією Михайла Федоровича вийшов том енциклопедії «Животноводство».

Крім Харкова, в Москві його обрали членом Московського товариства сільського господарства, Товариства акліматизації та Товариства московських ветеринарних лікарів. З самого початку своєї діяльності в галузі тваринництва, він був невтомним і талановитим сівачем теоретичної і практичної зоотехнічної науки. Михайло Федорович взагалі любив науку, а свою спеціальність особливо. Крім задоволення, яке він відчував у процесі роботи, він завжди думав про користь своєї науки для народу, яка для нього була стимулом «шукати», «домагатися», «йти вперед і вперед». Спостерігаючи всю відсталість тваринництва своєї батьківщини, він став ратувати за його поліпшення шляхом створення зоотехнічних дослідних станцій. На нарадах, у доповідях він закликав до організації дослідних станцій з тваринництва. Довгий час цей призив був «голосом волаючого в пустелі». Проте, невдачі не зломали його, і він

продовжував з колишнім завзяттям домагатися своєї мети. Влітку Михайло Федорович з мізерною сумою коштів відправився за кордон знайомитися з новинками і досягненнями в галузі тваринництва. У цих поїздках він намагався поповнити кафедру придбанням наукових посібників, альбомами, моделями різних порід коней, вівець, свиней, курей. Іноді він купував окремі прилади для лабораторій і одного разу привіз дуже цінний гербарій. Словом, для своєї кафедри він робив все, наскільки у нього вистачало коштів і можливостей, і працював не шкодуючи своїх сил. Поряд з великою науковою, педагогічною та громадською роботою Михайло Федорович займався також і практичною роботою, від якої він ніколи не відривався. Він займався бонітуванням і селекцією вівець у різних вівчарів, працював також в області штучного запліднення коней і рогатої худоби, організував в одному з великих господарств Київської губернії курси зі штучного осіменіння великої рогатої худоби, на яких викладав техніку цієї справи ветеринарним лікарям [11].

У 1906 р. Михайло Федорович отримав запрошення від дуже великого землевласника Таврійської губернії Ф.Е. Фальц-Фейна вести підбір і бонітування овець в його маєтку Дорнбург. Далі йшли володіння його матері і братів, в тому числі брата – власника відомої Асканії-Нова. Таким чином, добра частина Таврійської губернії належала сімейству Фальц-Фейнів. У Дорнбурзі та Асканії-Нова підбір і бонітування овець вели завжди німецькі бонітери. Останнім часом цією справою займалися фахівці з Німеччини Гейне і Кунді. Вони вели роботу у Фальц-Фейнів, переважно, з метою отримання матеріальної вигоди, працювали наспіх і бонітували навіть вночі в сараях при світлі ліхтаря. Такий поспіх в роботі не подобався власникам. За порадою харківського професора П.Н. Крахт-Палеева, який працював над щепленнями тварин в маєтках Фальц-Фейнів, власник Дорнбурга запросив на роботу Михайла Федоровича. Власник Асканії-Нова також довірив бонітування своїх численних стад Михайлу Федоровичу. Німці дуже стоншили шерсть в стадах Фальц-Фейнів, і тварини мали вигляд перерозвинутий, необхідно було працювати над зміною стад. З приводу даних змін власник не раз вступав у суперечки зі своїм бонітером. Самолюбивий

Михайло Федорович давно б залишив роботу у Ф.Е. Фальц-Фейна, якби не плекав мрію організувати в Асканії-Нова, хоча б у невеликих розмірах, зоотехнічну дослідну станцію і проводити там дослідницьку роботу. Проте, після довгих і безуспішних суперечок про напрями у роботі з вівцями, він запропонував власнику стад підшукати собі більш «зручного» бонітера. Ф.Е. Фальц-Фейн не мав наміру відпускати такого фахівця і поступився його вимогам. Поступово, бачучи позитивні результати роботи, В.Е. Фальц-Фейн почав ставитися з повагою до Михайла Федоровича і в кінці кінців беззастережно і безконтрольно довірив йому свої величезні стада. Ф.Е. Фальц-Фейн був жадібний. Побачивши, що безкорисливий М.Ф. Іванов любить свою справу, власник стад звалив на нього за ту ж плату спочатку бонітування великої рогатої худоби, потім коней, і врешті-решт все величезне тваринництво Асканії-Нова. Багато років Михайло Федорович не піднімав питання про організацію зоотехнічної станції в Асканії-Нова. Він відмінно знав, що Ф.Е. Фальц-Фейн і карбованцем не поступиться, тому потрібно було іншим шляхом вишукати кошти для її організації. Харківський ветеринарний інститут мав незначні засоби, губернське земство не було зацікавлене в науково-дослідних організаціях в інших губерніях, воно і у себе жодної зоотехнічної станції не зуміло побудувати. Треба було запастися терпінням [11].

У 1914 р. Михайло Федорович був призначений професором Петровської сільськогосподарської академії, і ось коли він вирішив здійснити свій план. За домовленістю з правлінням Інституту і Фальц-Фейном він відправив свою асистентку Е.П. Дітятеву в Асканію налагоджувати дослідну справу. Почавши там роботу, вона в кожному листі скаржилася на погані умови роботи і просила відкликати її назад. Дослідну станцію довелося незабаром закрити, оскільки власник стад Ф.Е. Фальц-Фейн за кожну вівцю і за корми вимагав плати за ринковими цінами, хоча корми відпускав найгірші. Таким чином, кожна піддослідна тварина обходилося станції занадто дорого. Єдине, на що Ф.Е. Фальц-Фейн не шкодував грошей, – це був його зоопарк; але це був його аматорський задум, примха. Чималу роль тут відіграло і марнославство Ф.Е. Фальц-Фейна: іноземці з усіх частин світу з'їжджалися до нього, писали про його зоопарк, який

після 1917 р. став основою для організації Інституту гібридизації та акліматизації тварин.

За завданням Харківської губернської земської управи, влітку 1913 та 1914 років Михайло Федорович зробив ретельне обстеження стану тваринництва Лебединського та Куп'янського повітів Харківської губернії.

Оскільки робота повинна передбачалася дуже масштабною і складною, то на допомогу йому були відряджені земські ветеринарні лікарі, зоотехніки, студенти і практиканти Департаменту землеробства. Як наслідок, все селянське, приватновласницьке тваринництво було детально обстежене. Склад стад, їх утримання, вирощування молодняка, годування, парування, отелення, окіт, яловість, молочна продуктивність тварин, вміст жиру, відгодівля, торгівля худобою, кількісні і якісні зміни скотарства, ставлення селян до заходів поліпшення галузі, базари, ціни на сільськогосподарських тварин – всі ці питання було ретельно обстежено і описано. Особисто Михайлом Федоровичем було зроблено багато фотографічних знімків тварин. Повернувшись додому, він довго працював над обробкою добутого ним матеріалу для друку, і в результаті Харківська губернська земська управа випустила у світ два великих томи обстежень.

Влітку 1916 р. Михайло Федорович здійснив обстеження волоських вівець. Думка про всебічне і детальне обстеження цих вівець зародилася ще в 1912 р., після зоотехнічного з'їзду і виставки, організованої Московським сільськогосподарським товариством. На цьому з'їзді він виступив з доповіддю на тему: «Что дала метизация в русском овцеводстве». На виставці виділялися експонати Ф.Е. Фальц-Фейна – результат талановитої роботи Михайла Федоровича. Особливо гарно виглядали мериноси, чунтукські і волоські вівці. Всі експонати Ф.Е. Фальц-Фейна отримали золоті та срібні медалі. Людині, навіть мало знайомій із зоотехнічною і заводською справою, мимоволі впадала в очі краса форм, густота і довжина вовни волоських вівець. Тварини мали великий попит не дивлячись на те, що коштували дорого. Михайло Федорович був експертом на виставці. Після повернення до Харкова, він написав докладний звіт

про виставку, який було опубліковано в «Южнорусской сельскохозйственной газете». Саме з цього часу думка об'їхати райони поширення волоських вівець, вивчити їх і описати не залишала Михайла Федоровича. Він почав клопотати перед Департаментом землеробства про виділення йому коштів на вивчення волоських вівець шляхом особистого об'їзду найголовніших районів поширення цих вівець і збирання відомостей про них через анкети, а також постановки дослідів з волоськими вівцями в Асканії-Нова. В результаті, Михайло Федорович домогся отримання 9000 крб на дослідження. Влітку 1916 р. він відвідав найбільш цікаві, в цьому відношенні, господарства і селища в Херсонській, Таврійській, Воронезькій, і Ставропольській губерніях. Поїздка була пов'язана з великими труднощами, але Михайло Федорович любив їзду на конях по дорозі. Він знаходив багато поезії в таких способах пересування. Вчений був задоволений результатами своєї роботи. Ним було зібрано всі відомості щодо цих вівець, вивчені всі їхні типи, проведено їх вимірювання, фотографічні знімки, зібрано колекції вовни, овчин, валянок, плахт та інших виробів з вовни волоських вівець. У цьому ж 1916 р., під керівництвом Михайла Федоровича, було здійснено обстеження стану вівчарства в Тверській і Костромській губерніях. За результатами обстеження волоських вівець було видано наукову працю Академією наук. В результаті вивчення волоських вівець він прийшов до висновку, що вони, не дивлячись на свою витривалість і невибагливість, даючи грубу шерсть, є малоприбутковими і поставив собі завдання створити вівцю, яка поєднувала б якості місцевої волоської і англійської м'ясної. За допомогою схрещування волоських вівець з лінкольнами Михайло Федорович вивів тип вівець, які цілком відповідали даному завданню [12; 13].

У цей час в Харківському ветеринарному інституті відбувалися зміни в керівництві вузу, який очолив новий ректор. Усюди йому ввижався «неблагонадійні елементи». Не знайшов він спільної мови й з Михайлом Федоровичем, оскільки останньому не подобалася політика шпигунства та підлабузництва при новому керівництві. Як наслідок були часті суперечки.

У цей період в Москві Радою Петровської академії було вирішено відкрити ще одну кафедру з тваринництва й необхідно було знайти фахівця, який би її очолив. Професори Академії Є.А. Богданов і М.Й. Прідорогин – сповістили про це Михайла Федоровича, який давно мріяв викладати у даному вузі, оскільки там було більше можливості реалізувати усі свої наукові та викладацькі задуми. Академія мала для цього добре облаштовані кафедри, лабораторії, фахівців високого рівня. Незабаром, у 1913 р. Михайло Федорович за конкурсом був обраний ад'юнкт-професором кафедри приватної зоотехнії Академії [10; 13].

Отже, значення М.Ф. Іванова для розвитку зоотехнічної науки є надзвичайно важливим. Особистий таланти, наукова ерудиція та багатий практичний досвід дали йому можливість вивести цінні висококультурні породи вівець і свиней і розробити методику перетворення малопродуктивних порід у високопродуктивні породи худоби в країні. Його методичні вказівки з питань оцінки та племінної роботи с тваринами практично застосовуються у всіх напрямках тваринництва. Відображено в інструкціях і вимоги вченого щодо всебічної комплексної оцінки тварин на основі міцної конституції та здоров'я тварин. Нові інструкції з бонітування – це впровадження у масову зоотехнічну практику племінної справи головних принципів та методів роботи академіка М.Ф. Іванова. Все життя вчений був тісно пов'язаний з практичною роботою, тому особливо цінними є його висловлювання щодо питань теорії та практики розведення тварин, головним чином, вівець та свиней. Науковий метод М.Ф. Іванова являє собою неоціненний вклад до скарбниці вітчизняної та світової зоотехнії, його потрібно враховувати у сучасних умовах виробництва та наукових дослідженнях.

Список використаних джерел та літератури

1. Підпала Т.В. Історія розвитку зоотехнії: курс лекцій. Миколаїв. 2020. 70с.
2. Іванов Михайло (1871-1935). *Енциклопедія українознавства* /гол.ред. В. Кубійович; редколегія: Є. Гловінський та ін. Львів, 1994. Т. 3. С. 854.
3. Іванов Михайло Федорович – рад. вчений. УРЕ /гол.ред. М.П. Бажан; редколегія: О.К. Антонов та ін. Київ, 1979. Т. 4. С. 323.
4. Гребень Л.К. Академик М.Ф. Иванов и его работы по выведению новых пород животных. Москва, 1949. 128 с.

5. Бородай І.С. Теоретико-методологічні та науково-організаційні аспекти розвитку вівчарства в Україні. *Історія науки і біографістика*. 2008.№3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2008-3/08bisrvu.pdf> (дата звернення 21.01.2021)
6. Рубан Ю.Д. Научное наследие М.Ф.Иванова и современная селекция. *Корифей зоотехнической науки М.Ф.Иванов и перспективы развития специальностей по зоотехнии и ветеринарии*: материалы международной научно-практической конференции, посвященной 125-летию со дня рождения академика Иванова Михаила Федоровича. Харьков, 1996. С. 5-9.
7. Куликов Л.В. История и методология зоотехнической науки. Москва, 2001. 170 с.
8. Волков В.А., Куликова М.В. Московские профессора XVIII — начала XX веков. Естественные и технические науки. Москва, 2003. С. 102—103. 296 с.
9. Капралюк О.В. До історії створення асканійського рамбульє. *Історичні записки*: зб. наук. пр. Луганськ, 2013. Вип. 37, ч.1. С.68–73
10. Иванова Н.К. Академик Михаил Федорович Иванов. Москва, 1949. 79с.
11. Академик М.Ф. Иванов: полное собрание сочинений / главный ред. Л.К. Гребень; редколегия Ф.А. Меликов и др. Москва, 1963. 453с.
12. Рубан Ю.Д. Научный метод М.Ф.Иванова при разведении сельскохозяйственных животных. *Корифей зоотехнической науки М.Ф.Иванов и перспективы развития специальностей по зоотехнии и ветеринарии*: материалы международной научно-практической конференции, посвященной 125-летию со дня рождения академика Иванова Михаила Федоровича. Харьков, 1996. С. 9-10.
13. Трухина Е.П. Академик М.Ф. Иванов и его учение. Свердловское областное государственное издательство. 1950. 42с.

References

1. Pidpal, T.V. (2020). Istoriia rozvytku zootekhnii [History of zootechnics development]. Mykolaiv. 70. [in Ukrainian].
2. Kubiiovych, V., Hlovinskyi, Ye. et al. (1994). Ivanov Mykhailo (1871-1935) [Ivanov Mikhail (1871-1935)]. Lviv, 3. 854. [in Ukrainian].
3. Bazhan, M.P., Antonov, O.K. (1979). Ivanov Mykhailo Fedorovych – rad. Vchenyi [Ivanov Mikhail Fedorovich - Soviet scientist]. Kyiv, 1979. 4. 323.
4. Greben, L.K. Akademik, M.F. (1949). Ivanov i ego raboty po vyvedeniyu novyih porod zhyvotnyih [Academician M.F. Ivanov and his work on breeding new animal breeds]. Moskva, 128. [in Russian]. [in Ukrainian].
5. Borodai, I.S. (2008). Teoretyko-metodolohichni ta naukovo-orhanizatsiini aspekty rozvytku vivcharstva v Ukraini [Theoretical and methodological and scientific and organizational aspects of the development of vivchary in Ukraine]. *Istoriia nauky i biohrafistyka*. 3. Retrieved from <http://inb.dnsgb.com.ua/2008-3/08bisrvu.pdf>
6. Ruban, Yu.D. (1996). Nauchnoe nasledie M.F. Ivanova i sovremennaya selektsiya [Scientific heritage of M.F. Ivanova and modern selection]. Proceedings from The luminary of zootechnical science M.F. Ivanov and prospects for the development of specialties in zootechnics and veterinary medicine: *materialyi mezhdunarodnoy*

nauchno-prakticheskoy konferentsii, posvyaschennoy 125-letiyu so dnya rozhdeniya akademika Ivanova Mihaila Fedorovicha. Harkov, 5-9. [in Russian].

7. Kulikov, L.V. (2001). *Istoriya i metodologiya zootehnicheskoy nauki* [History and methodology of zootechnical science]. Moskva, 170. [in Russian].

8. Volkov, V.A., Kulikova, M.V. (2003). *Moskovskie professora XVIII — nachala XX vekov. Estestvennyie i tehnicheckie nauki*. [Moscow professors of the 18th - early 20th centuries. Natural and technical sciences]. Moskva, 296. [in Russian].

9. Kapraliuk O.V. (2013). *Do istorii stvorennia askaniiskoho rambulie*. *Istorychni zapysky* [Before the history of the Askaniy Rambul]. *Istorychni zapysky Luhansk*. 37. 1. 68–73. [in Ukrainian].

10. Ivanova, N.K. (1949). *Akademik Mihail Fedorovich Ivanov* [Academician Mikhail Fedorovich Ivanov]. Moskva. 79. [in Russian].

11. Greben, L.K. (Ed.) (1963). *Akademik, M.F. Ivanov* [Academician M.F. Ivanov]. Moskva. 453. [in Russian].

12. Ruban, Yu.D. (1996). *Nauchnyy metod M.F. Ivanova pri razvedenii selskohozyaystvennyih zhivotnyih* [The scientific method of M.F. Ivanova in breeding farm animals]. *Proceedings from The luminary of zootechnical science M.F. Ivanov and prospects for the development of specialties in zootechnics and veterinary medicine: materialyi mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, posvyaschennoy 125-letiyu so dnya rozhdeniya akademika Ivanova Mihaila Fedorovicha*. Harkov. 9-10. [in Russian].

13. Trukhina, E.P. (1950). *Akademik M.F. Ivanov i ego ucheniye* [Academician M.F. Ivanov and his teachings]. 42. [in Russian].

Рецензент:

Куйбіда В. В., д.і.н., професор
Робак І. Ю., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 08.09.2020 р.